

İlkin Kamal oğlu Rzayev

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
magistrant
rzayevilkin4@gmail.com

TURİZM MƏRKƏZLƏRİNİN ƏTRAF MÜHİTƏ TƏSİRİ VƏ MÜHAFİZƏ TƏDBİRLƏRİ

Xülasə

Bu məqalədə turizm mərkəzlərinin ətraf-mühitə təsirləri qiymətləndirilir. Ekologiyaya və o cümlədən turizm potensialı regionların bütün quruluşuna zərər verən turizm təsirlərindən mühafizə üçün tədbirlər təklif edilir. Turizm insanları təbiət və ətraf mühitlə daha yaxından təmasda saxladıqda ətraf mühitə ictimaiyyətin qiymət verməsini artırmaq və ekoloji problemlər haqqında məlumatlılığı yaymaq potensialına malikdir. Turizm sənayesi ekoloji məlumatların təmin edilməsində və turistlər arasında öz hərəkətlərinin ekoloji nəticələri barədə məlumatlılığın artırılmasında əsas rol oynaya bilər. Turizm ətraf mühitin qorunmasına, bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və bərpasına və təbii ehtiyatlardan davamlı istifadəyə əhəmiyyətli töhfə verə bilər.

Açar sözlər: turizm, ekologiya, ətraf-mühitə, mühafizə tədbirləri, təbiət

İlkin Kamal Rzayev

Azerbaijan Tourism and Management University
master student
rzayevilkin4@gmail.com

Environmental impact of tourism centers and protection measures

Abstract

In this article assesses the environmental impact of tourism centers. Measures are proposed to protect against the impact of tourism on the environment, including the entire structure of regions with tourism potential. When tourism brings people into closer contact with nature and the environment, it has the potential to increase public appreciation of the environment and spread awareness of environmental issues. The tourism industry can play a key role in providing environmental information and raising awareness among tourists about the environmental consequences of their actions. Tourism can make a significant contribution to the protection of the environment, the preservation and restoration of biological diversity and the sustainable use of natural resources.

Keywords: tourism, ecology, environment, protection measures, nature

Giriş

Turizm dünya miqyasında ən mühüm sənaye sahələrindən biridir və bir çox regionlarda, xüsusən unikal mədəni, tarixi və təbii sərvətlərə malik inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sosial-iqtisadi inkişafın hərəkət verici qüvvəsidir. Həm təbii, həm də süni mühitin keyfiyyəti turizm üçün vacibdir. Bununla belə, turizmin ətraf mühitlə əlaqəsi mürəkkəbdir. Bu, ətraf mühitə mənfi təsir göstərə biləcək bir çox fəaliyyətləri əhatə edir. Bu təsirlərin çoxu yollar və hava limanları kimi ümumi infrastrukturun və kurortlar, otellər, restoranlar, mağazalar, qolf meydançaları və marinalar da daxil olmaqla turizm obyektlərinin tikintisi ilə bağlıdır. Turizmin inkişafının mənfi təsirləri onun asılı olduğu ekoloji resursları tədricən məhv edə bilər (Dexter, 1991: 313).

Turizmdən gələn mənfi təsirlər o zaman baş verir ki, ziyarətçilərin istifadə səviyyəsi ətraf mühitin bu istifadənin öhdəsindən gəlmək qabiliyyətindən, məqbul dəyişkənlik həddləri daxilində daha yüksəkdə olur. Nəzarətsiz ənənəvi turizm dünyanın bir çox təbii əraziləri üçün potensial təhlükələr yaradır. O, əraziyə böyük təzyiq göstərə bilər və torpaq eroziyası, çirkənlənmənin artması, dənizə axıdılması, yaşayış yerlərinin itirilməsi, nəslə kəsilməkdə olan növlərə təzyiqin artması və meşə yangınlarına qarşı həssaslığın artması kimi təsirlərə səbəb ola bilər.

Turist dəyərlərində çirklənmə

Turizmin mənfi təsiri təbii ehtiyatların tükənməsinə gətirib çıxarmasıdır. Şirin su kritik təbii ehtiyatlardan biridir və turizm sənayesi sudan turistlər üçün golf meydançaları, üzgüçülük hovuzları və digər fəaliyyətlər üçün istifadə edir ki, bu da su çatışmazlığına və su təchizatının pisləşməsinə səbəb olur. Turizm enerji, qida və qıt ola biləcək digər xammal kimi yerli resurslara böyük təzyiq göstərə bilər. Bu resursların daha yüksək səviyyədə çıxarılması və daşınması onların istismarı ilə bağlı fiziki təsirləri daha da gücləndirir. Mühüm torpaq ehtiyatlarına minerallar, qalıq yanacaqlar, münbit torpaqlar, meşələr, bataqlıq ərazilər və canlı təbiət daxildir. Turizm və rekreasiya obyektlərinin strukturunun genişlənməsi bu resurslara və mənzərələrə təzyiqi artırdı (Emmanuel, 1979: 21).

Orta hesabla bir turist yerli turistdən gündə daha çox su istifadə edir. Turistlərin sayı yalnız artır, xüsusən pik mövsümdə bu, ən quraq aylarda sudan istifadənin daha da artmasına səbəb olur. Bu yolla overturizm su qıtlığı probleminə öz töhfəsini verir. Su sərfiyyatı ilə yanaşı, turistlərin çox olması suyun keyfiyyətinə də təsir edib. Su istehlakı və keyfiyyətinə mənfi təsirlər gözlənilsə də, günəşdən qoruyucu çirkləndirici amil kimi gözlənilməz oldu, xüsusən də belə böyük miqdarda. Tapıntılar bölməsində qeydedildiyi kimi, günəşdən qoruyucu vasitələrdə fərqlər var. Məsələn, zərərli kimyəvi maddələr olmayan mineral əsaslı günəş kremləri ətraf mühitə daha az zərər verdiyi üçün daha yaxşı alternativdir. Beləliklə, burada səyahət seçimi də ətraf mühitə mənfi təsirləri azalda bilər. İnsan fəaliyyəti böyük miqdarda zibil və tullantı yaradır. Əhalinin sıx məskunlaşdığı turizm ərazilərində, xüsusən də sahilə yaxın ərazilərdə turizm sənayesi və overturizm tullantıların lazımi şəkildə utilizasiyasının olmaması səbəbindən ətraf mühiti qismən vurğulayır. Zibil yerə və ya dənizə səhv atılıb. Turizm və siqaretlə əlaqəli aktivlər də daxilolmaqla istirahət fəaliyyətlərindən yaranan zibil sahilə yaxın ərazilərdə ən çox zibil əmələ gətirir, buna görə də həll yolu axtararkən onların generatorlarına müraciət edilməlidir. Problemlə bağlı məlumatlılığı artıran regional siyasətlər və digər kampaniyalar alternativ ola bilər.

Ekosistem insanlar, bitkilər, heyvanlar və mikroorqanizmlər kimi bütün canlı orqanizmləri, onların torpaq, su və hava kimi fiziki ətrafını və təbii mühiti əhatə edən coğrafi ərazidir. Bu ekosistemlərə olan risklər və təzyiqlər çox vaxt ağır olur, çünki belə yerlər turistlər üçün olduqca cəlbedici və maraqlıdır.

Turistlərin yaratdığı səs-küy çirklənməsi sektorun mənfi təsirlərini daha da artırır. Milli parkları və səhra əraziləri ziyarət edən turistlər vəhşi təbiətin davranışını o dərəcədə poza bilər ki, təbii səs mənzərəsini qiymətləndirmək çətin ola bilər. Məsələn, Keniyanın Masai Mara Milli Parkındakı Treetops otelində gecələr qonşu gölməçəni ziyarət edən heyvanlar onları görməyi gözləyən ziyarətçilərin diqqətsiz yüksək səslə söhbətləri və ya gülüşləri ilə uzaqlaşır. Şəhərlər və qəsəbələr insan söhbətlərinin, qışqırıqlarının və gülüşlərinin məcmu effektindən təsirlənir və gecənin dincliyi çox vaxt gənc turistlərə xidmət göstərən gecə saatlarında musiqi klubları və barlar tərəfindən pozulur. Bəzi kurortlarda səlahiyyətli neqativ reklamın ailə bazarını uzaqlaşdıran təhlükəsini dərk edir və polisə həddindən artıq səs-küylə mübarizə aparmaq üçün gecə patrulları keçirməyə icazə verirlər. Belə bir nümunə, polisin 65 desibeldən yüksək səs-küy səviyyəsini qeyd edən barlara və ya gecə klublarına qarşı hərəkət etdiyi Mayorkadakı Magalufdur. Turizm infrastrukturundan təsirlər birbaşa ola bilər, məsələn, dağ kurortlarının aşağı yüksəkliklərində inkişaf müəyyən canlıların miqrasiya diapazonunu məhdudlaşdırdıqda və ya dolayı yolla ola bilər, məsələn, dəniz tısbağalarının avtomobil fənərləri və kurort işıqlandırması ilə oriyentasiyasını itirməsinin nümunə göstərmək olar.

Turist fəaliyyətlərinin vəhşi təbiəti narahat etməsinin iki əsas yolu onların yemək vərdişlərini və qidalanma üsullarını dəyişdirmək və yaşayış yerlərini dəyişdirməkdir. Qidalanma nümunələri birbaşa turistlərin heyvanları bəsləməsi və dolayısı ilə zibilləmə ilə dəyişdirilir ki, bu da vəhşi təbiəti qida axtarmağa təşviq edir. Vəhşi təbiətin yaşayış mühiti turistlərin tapdalanması və avtomobillərinin istifadəsi ilə dəyişdirilir. Ətraf mühitin çirklənməsi həm fiziki, həm də estetikdir. Mənzərəli gözəllik sahəsi daha çox turisti cəlb edir, buna görə getdikcə daha çox təbii landşaft inkişafdan məhrum olur, kəndlər isə otellərin artması və turistlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün yaranan digər imkanlar səbəbindən geri çəkilir. Nəticə budur ki, destinasiya artıq "mənzərəli" hesab edilmir və turistlər daha sakit və gözəl yer tapmağa davam edirlər. Eynilə, diqqətli nəzarət olmadan, ziyarətçilərin ehtiyaclarını ödəməyə çalışan dəbdəbəli evlər daha geniş dayanacaqlar, kafelər, mağazalar, yol göstəriciləri və tualet obyektləri kimi daim genişlənən abadlıq kompleksini təmin edir və bunların hamısı şəhərin cəlbediciliyini azaldır. Landşaftın yol nişanları ilə qarət edilməsinin ekstremal nümunələrinə asanlıqla ABŞ-da rast gəlmək olar, burada həm kənd yerləri, həm də şəhərlər yol nişanları və reklam lövhələri ilə məhv edilə bilər.

(baxmayaraq ki, bəziləri gecə Reno və Las Vegas kurortun cəlbediciliyinin böyük bir hissəsidir).

Vizual çirklənmənin başqa bir estetik forması turistik binaların layihələndirilməsində tez-tez müşahidə olunan həssaslıq ilə təsvir olunur. Planlaşdırma nəzarətinin olmaması səbəbindən tərtibatçılar ucuz tikintiyə üstünlük verirlər, bu da hündürlükdən otellərin xarakterik olmamasına və ətrafdakı memarlığa uyğun gəlməməsinə səbəb olur. Dünyadakı çimərlik kurortlarında beton göyüdələn otellər normaya çevrilib. Havaydakı Vaikikidən İspaniyanın Benidorm qədər turistlər yerləşdiyi ölkənin mədəniyyətinə və adət-ənənələrinə heç bir uyğunluğu olmayan memarlıqla qarşılaşırlar.

Bəzi uzaqgörən məmurlar bu cür zərərin potensialını anladılar və onu məhdudlaşdırmaq üçün nəzarəttəbiq etdilər. Bəzi hallarda bu, mehmanxanaların yerli materiallardan istifadə edilməklə və ya yerli arxitektura uyğun, yəni regiona xas üslublarda tikilməsinə, təkid etməyə səbəb olmuşdur. Digərləri binaların müəyyən bir hündürlüyü keçməməsinə tələb edir. Tunis, məsələn, turizm mərkəzlərində yeni mehmanxana inkişaflarının onları əhatə edən xurma ağaclarının normal hündürlüyündən yüksək olmamasını tələb edən inkişaf qaydaları müəyyən etmişdir. Eynilə, Oman üçün turizmin inkişafı çərçivəsi dənizkənarı və dağ kurortlarında turizm tikintisinin hündürlüyünə məhdudiyyətlər qoyur. Mavrikiy həm memarlıq üslubuna, həm də otel tikintisində istifadə olunan materiallara məhdudiyyətlər qoyur. Bəzi tənqidçilər Afrika krallıqlarını qeyri-müəyyən şəkildə xatırladan samandantikilmiş kotteclərin kifayət qədər "proqressiv" nəticələrini şübhə altına alsalar da, heç kim bu yerləşdirmə yerlərinin turistlər üçün cəlbediciliyinə şübhə etmir. Belə qanunvericilik birmənalı şəkildə təkcə turizm deyil, bütün binalara şamil edilməlidir (Gartner, 1996).

Ekoloji daşıma qabiliyyəti turizmin fiziki mühitə təsir dərəcəsi ilə bağlıdır. Bildirilir ki, ekoloji daşıma qabiliyyəti ətraf mühitdə arzuolunmaz dəyişikliklərə səbəb olacaq insan fəaliyyətinin həddini ifadə edir. Ekoloji daşıma qabiliyyətini müəyyən etsək, bu, ekosistemin ziyarətçilərin sayında və ya onların fəaliyyətində heç bir dəyişiklik olmadan dözümlülüyü stress kimi tanınır. Başqa sözlə, regionda turizmin inkişafı nəticəsində biomüxtəlifliyin itirilməsinin ölçüsü kimi müəyyən edilə bilər.

Turizmin təbiətə təsirinin məqbul səviyyədə olması üçün sərhədləri müəyyən etmək lazımdır. Bu hədləri aşmaq geri dönməz nəticələrə səbəb olur. Ekologiya və turizmin bir-birindən asılı olması mənfi təsir göstərir. Nəzarətsiz və plansız turizmin inkişafı yer üzündə ekoloji tarazlığı pozur və təbii həyatın məhvini səbəb olur.

Ekoloji tutum:

- Qorunan təbii ərazilərin faizi,
- Təbii və süni sahil xətlərinin faizi,
- Nəqli kəsilməkdə olan növlərin faizi,
- Ətraf mühitin keyfiyyəti (dəniz suyunun keyfiyyəti, göllərin və çayların keyfiyyəti, torpağın keyfiyyəti) ilə də ifadə olunur.

Ekoloji daşıma qabiliyyətinə dair siyasi tənzimləmələr ilk növbədə daha kiçik ərazilər üçün yerli əsasda aparılmalıdır. Ətrafdakı resurslar haqqında etibarlı məlumatların toplanması yalnız regional və ya daha kiçik səviyyələrdə mümkün olacaq (Halil, 1991: 47).

Ətraf-mühiti qoruma tədbirləri

Turizm obyektlərinin və xüsusən də otellərin ekoloji cəhətdən səmərəli idarə edilməsi təbii ərazilərə faydaları artırır. Lakin bu, ərazinin ekoloji resurslarının təhlili əsasında idarə olunan inkişaf üçün diqqətli planlaşdırma tələb edir. Planlaşdırma ziddiyyətli istifadələr arasında seçim etməyə və ya onları uyğunlaşdırmaq yollarını tapmağa kömək edir. Turizmin inkişafı üçün erkən planlaşdırmaqla, turizm üçün əhəmiyyətli olan ekoloji aktivlərin tədricən pisləşməsinin qarşısını almaqla, zərərli və bahalı səhvlərin qarşısını almaq olar (Nalan, 1996: 17).

Daha təmiz istehsal üsulları turizm obyektlərinin ətraf mühitə təsirlərini minimuma endirəcək şəkildə planlaşdırılması və istismarı üçün mühüm vasitə ola bilər. Məsələn, yaşıl tikinti (enerjiyə qənaət edən və çirkləndirməyən tikinti materiallarından, kanalizasiya sistemlərindən və enerji mənbələrindən istifadə etməklə) turizm sənayesi üçün ətraf mühitə təsirini azaltmaq üçün getdikcə daha vacib bir üsuldur. Tullantıların təmizlənməsi və utilizasiyası çox vaxt turizm sənayesində əsas, uzunmüddətli ekoloji problemlər olduğundan, çirklənmənin qarşısının alınması və tullantıların minimuma endirilməsi üsulları turizm sənayesi üçün xüsusilə vacibdir (Mathieson, Wall, 1982).

Turizm üstünlük verən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da turizm hökumətlər tərəfindən daha çox xarici valyuta qazanmaq, milli gəliri artırmaq, iş həcmi yaratmaq, bəzən

isə inkişaf etməmiş bölgələr üçün istifadə edilir və regional inkişafın təmin edilməsində də dəstəklənir. Turizmin planlaşdırılmasına turizmin inkişafının faydalarını artırmaq üçün bir vasitə kimi baxılır.

Təbii sərvətləri zəif olan bəzi kiçik iqtisadiyyatların məqsədlərinə çatmaq üçün turizmdən başqa variantları azdır. Onların əksəriyyətində turizmin miqyası və sürəti ilə mütənasib olan bir çox variant var. Demək olar ki, heç bir ölkədə bütövlükdə turizmi qiymətləndirən tədqiqat yoxdur.

Strategiyalar çərçivəsində sektor planlamasında turizmin yerini müəyyən etmək lazım olsa da, bir çox hallarda belə bir plan mövcud deyil və ya qəti şəkildə həyata keçirilmir. Turizm layihələrinin sektor planı çərçivəsində sınaqdan keçirilmədən inkişaf etdirilməli olduğunun vacibliyini vurğulamaq lazımdır. Fəaliyyətlərin inkişafı zamanı ətraf mühitin sərvətlərini məhv etmədən inkişafı davam etdirmək yalnız ətraf mühitin mühafizəsi alternativlərini özündə birləşdirən və tətbiqi yüksək səviyyədə planlaşdırma ilə mümkün ola bilər (UNEP, 2006: 81).

Ekoloji maarifləndirmə

Turizm insanları təbiət və ətraf mühitlə daha yaxından təmasda saxladıqda ətraf mühitə ictimaiyyətin qiymət verməsini artırmaq və ekoloji problemlər haqqında məlumatlılığı yaymaq potensialına malikdir. Bu qarşılıqlı təbiətin dəyəri haqqında məlumatlılığı artırır və ətraf mühitin qorunması üçün ekoloji şüurlu davranış və fəaliyyətlərə səbəb ola bilər. Məsələn, paytaxt Tequisigalpa şəhərindən olan Honduras məktəbliləri tropik meşələrin incəliklərini öyrənmək üçün mütəmadi olaraq qismən eko-turist dollarları ilə maliyyələşdirilən La Tigra bulud meşəsi ziyarətçi mərkəzinə ziyarət etməyə aparılır.

Əgər uzunmüddətli perspektivdə dayanıqlı olacaqsız, turizm davamlı istehlak prinsiplərini və təcrübələrini özündə birləşdirməlidir. Davamlı istehlak daha təmiz istehsal texnikalarından istifadə etməklə hazırlanmış məhsullara və ətraf mühitə təsirləri minimuma endirəcək şəkildə təqdim edilən xidmətlərə, o cümlədən turizm xidmətləri üçün istehlakçı tələbatının artırılmasını əhatə edir. Turizm sənayesi ekoloji məlumatların təmin edilməsində və turistlər arasında öz hərəkətlərinin ekoloji nəticələri barədə məlumatlılığın artırılmasında əsas rol oynaya bilər. Turistlər və turizmlə əlaqəli müəssisələr böyük miqdarda mal və xidmətlər istehlak edirlər. Turizm ətraf mühitin qorunmasına, bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və bərpasına və təbii ehtiyatlardan davamlı istifadəyə əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Cəlbediciliyinə görə təmiz ərazilər və təbii ərazilər qiymətli hesab olunur və cazibəni canlı saxlamaq ehtiyacı milli parkların və vəhşi təbiət parklarının yaradılmasına səbəb ola bilər.

Havayda, Havay tropik meşələrini qorumaq və yerli növləri qorumaq üçün yeni qanunlar və qaydalar qəbul edildi. Adaların ətrafındakı mərcan qayaları və sağ qalmaq üçün onlardan asılı olan dəniz canlıları da qorunur. İndi Havay ekoloji sistemlər üzrə tədqiqatlar üçün beynəlxalq mərkəzə çevrilib və adaların turizm sənayesinin təşviqi və qorunub saxlanması bu hərəkətlərin əsas motivasiyası olub.

Alternativ məşğulluq

Turizm ətraf mühitə daha çox təsir göstərə biləcək inkişaf senarilərinə alternativ təmin edə bilər. Qvatemalanın San Andres kəndində 1996-cı ildə Beynəlxalq Təbiət Mühafizəsi layihəsinin bir hissəsi kimi yaradılmış Eco-escuela de Español ispan dili məktəbi buna misaldır. Maya Biosfer Qoruğunda yerləşən icmaya məxsus məktəb fərdi dil kurslarını evdə qalmaq imkanları və icma tərəfindən təşkil edilən ekoturları birləşdirir. Hər il əsasən ABŞ və Avropadan təxminən 1800 turist qəbul edir və 100-ə yaxın sakini işlədir, onların təxminən 60%-i əvvəllər əsasən qanunsuz ağac hasilatı, ovçuluq və milpas və ya kəsib-yaxan kənd təsərrüfatı ilə məşğul olurdu. 2000-ci ildə aparılan diqqətli monitoring göstərdi ki, biznesdən bəhrələnən ailələr arasında əksəriyyət ov praktikasını, “kəsik və yandır” kənd təsərrüfatı sahələrinin sayını və genişləndirilməsini əhəmiyyətli dərəcədə azaldı. Bundan əlavə, kənddəki ailələrin əksəriyyəti məktəbdən birbaşa və ya dolayısı ilə faydalandığı üçün icma tərəfindən idarə olunan şəxsi qoruqlar yaradılmış və ova qarşı sosial təzyiqlər artmışdır.

Nəticə

Planlı inkişafı qəbul edən ölkələr ölkə, regional və şəhər miqyasında hazırlanan planlarda ekoloji faktor, başqa sözlə, ekoloji resurslardan balanslaşdırılmış istifadəni və inkişafı üçün nəzərdə tutulan tədbirlərin ekoloji təsirlərini nəzərə almalıdırlar. Bu gün gəldiyimiz nöqtədə, inkişaf planlarının və layihələrinin məqsədinin, bu günün tələb və gözləntilərinin, gələcəyin ehtiyac və gözləntilərinin heç bir güzəştə getmədən qarşılanması lazım olduğu qəbul edilir. İnkişafa və bütövlükdə ətraf mühitə müraciət etmək təkcə ətraf mühitin qorunması üçün deyil, həm də sağlam inkişaf üçün lazımdır. Həm qəbul

inkişaf planının, həm də ətraf mühit siyasətinin məqsədi; Resursların ekoloji tarazlığı pozmadan istifadəsini təmin etməkdir. Turizmdə inkişaf planları inkişaf strategiyaları və ekoloji siyasətlərin integrasiya oluna biləcəyi bir çərçivədə təqdim edilməlidir (Christopher, Claire, 2016: 30).

Turizmin inkişafında təbii və insan resurslarına dağıdıcı təsirlərin qarşısının alınması üçün uzunmüddətli nəticələrə görə turizmin hədəflərinin müəyyən edilməsi və ətraf mühit amillərinə daha həssas olan inkişaf üsullarının aşkara çıxarılması tələb olunur. Beləliklə, bizim həm turizmin, həm də iqtisadiyyatın davamlı inkişafı üçün daha çox şansımız ola bilər. Layihə mərhələsində ətraf mühit faktorlarını nəzərə alsaq, turizmin iqtisadi ölçüsünə görə valyuta qazandıran və məşğulluq yaradan bir fəaliyyət olaraq iqtisadi ehtiyacları ödəmək üçün kifayət qədər diqqət tələb edir.

Təbiətin pisləşdiyi və ətraf mühitin çirklənməsinin yaşandığı bölgələrdə turist cəlbəediciliyinin azalacağını nəzərə alaraq aydın olur ki, ekoloji ölçü turizm fəaliyyəti zamanı nəzərə alınması lazım olan çox mühüm amildir. Bu gün turistlərin getdikləri ölkələrin ekoloji problemlərinə daha çox həssaslıqla yanaşdıqları müşahidə olunur. Beləliklə, turizm fəaliyyəti zamanı təbiəti mühafizə tədbirlərinin vacibliyini ortaya qoyur. Bütövlükdə təbiət ərazilərinin mühafizəsi həm nadir növlərin, həm bu növlərin yaşayış yerlərinin, həm də ərazi ilə bağlı olan flora (bitki örtüyü) və fauna (heyvan növləri) növ birliklərinin qorunmasından, habelə onların funksiyalarının qorunub saxlanılmasını təmin etməkdən ibarətdir. Bu tarazlığın yaradılması və beləliklə də turizmdə davamlı inkişafı təmin etmək üçün ətraf mühitin planlaşdırılması və idarə edilməsinin zəruri olduğu başa düşülür (Vincent, 1991: 113).

Tədqiqat müəyyən bir zaman çərçivəsində aparıldığı üçün ətraf mühitə və sosial-mədəni təsirlərin yalnız kiçik hissələrini araşdırmaq müəyyən edilmişdir. Tədqiqatın məzmununa və nəticələrinə təsir edən axtarış və məlumatların məhdudlaşdırılması lazım idi. Tədqiqat əhatə olunan tədqiqat probleminin subyektiv təsvirini əks etdirir, çünki öyrənilən təsirlər və sahələr tədqiqatçının özü tərəfindən seçilib. Digər təsirlərin bir qədər fərqli nəticələr verə biləcəyi iddia edilə bilər.

Bu tədqiqatdakı təsirlər müəyyən dərəcədə araşdırıldığından, gələcək tədqiqatlar təklif olunan həlləri hazırlamaq üçün bu təsirlərin müxtəlif istiqamətlərdə necə idarə edildiyini araşdırmaqla bilər (10).

Ədəbiyyat

1. Dexter, C. (1991). "Turizm Planlaşdırılması: Marketing uğursuzluğu nümunə hadisə", Turizm Menecmenti, Tədqiqat, 313 s.
2. Emmanuel, K., (1979). "İnkişafa Turizm Pasportu" Dünya Bankı və YUNESKO üçün nəşr edilmişdir, Oxford Universiteti Nəşri, Vaşinqton, ABŞ. 21 s.
3. Gartner, C. (1996). Turizmin inkişafı: Prinsiplər, Proseslər və Siyasətlər. Nyu York: Van Nostrand Reinhold.
4. Halil, Ü. (1991). Yerli İdarəetmə və Ətraf Mühit, IULA-EMME Environment Books seriyası, İstanbul, Kent Nəşri, 47 s.
5. Nalan, B. (1996). Turizmdə Ətraf mühitin idarə edilməsi və planlaşdırma. İdarəetmə fakültəsi jurnalı, 25. 17 s.
6. Mathieson, A., Wall, G. (1982). Turizm: İqtisadi, Fiziki və Sosial Təsirlər. New York: Longman House.
7. UNEP. (2006). Davamlı Sahil Turizmi. Integrasiya edilmiş planlaşdırma və idarəetmə yanaşması. Dayanıqlı Turizm üzrə UNEP Təlimatları. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı. 81 s.
8. Christopher, J., Claire, H. (2016). Turizmin ətraf mühitə təsirləri, 30 s.
9. Vincent, M. (1991). "Turizm Ətraf Mühit və İnkişaf: Davamlılıq və İdarəetmə", Turizmin İdarə Edilməsi, Butterworth-Heinemann Ltd., Böyük Britaniya. 113 s.
10. <https://www.gdrc.org/uem/eco-tour/envi/four.html>